

1945 ÖNCESİ CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK TİYATRO OYUNLARINDA KADININ VE AİLENİN TEMSİLİ: *KADIN ERKEKLEŞİNCE VE YAPRAK DÖKÜMÜ*

Selen Korad Birkiye*

Herhangi bir sosyoloji kitabına göz attığımızda, gözümüze genellikle ilk çarpan cümle, ailenin toplumun temel taşlarından biri olduğu ibaresidir. Bu cümleyi biraz daha açacak olursak, toplumun, içinde yaşayan bireylerin toplamından daha fazla bir varlık olduğunu ve temelinde toplumsal kurumları barındırdığını görürüz. Bu kurumlardan bazıları insan ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılarken, bazılarının arasında ise rol¹ ilişkilerinde olduğu gibi karmaşık normların var olduğu bir sistemden söz edebiliriz. Bunu Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi modeliyle de ilişkilendirecek olursak, ailenin birincil ve ikincil insan ihtiyaçlarını karşılayan ve toplumun devamının koşulu olan en küçük temel kurum olduğu kabul edilir. Çeşitlenmeleri var olmakla birlikte modern toplumda en yaygın olan, karı koca ve çocuklardan oluşan geleneksel çekirdek aile modelidir ve bu, Segal'e göre, çocuklu evli heteroseksüel çift ve "aile ideolojisinin temelini teşkil eden , kocanın kendisine bağımlı eşi ve çocuklarının geçimini sağladığı, buna karşılık, karısının kocaya ve çocuklara bakması üzerine kurulu cinsel işbölümüne temellenmiştir."² Ailenin evrenselliği ona yüklenen işlevlerden gelir. Bu işlevler temel olarak şöyle sınıflandırılabilir:

1. *Ailenin varlığının korunmasını ve üremenin devamını garantileyen biyolojik işlev*
2. *Aile üyelerinin tüm maddi ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan ekonomik işlev*
3. *Aile üyelerini psikolojik ve fiziksel zararlardan koruyacak koruma işlevi*
4. *Duygusal dengenin gelişimini ve devamını sağlayan psikolojik işlev.*³

Bu sınıflamaya ailenin eğitsel işlevini yani toplumsallaşma sürecini de eklemek mümkündür.

* Dr. Beykent Üniversitesi, Sahne ve Görüntü Sanatları Yönetimi ve Dramaturg, İstanbul Devlet Tiyatrosu

¹ Bu yazı boyunca rol kavramı dramatik değil, sosyolojik anlamı içinde kullanılmıştır.

² BERNARDES, J. (1985). "Do We Really Know What The Familty Is?", Close, P. and Collins, R. (ed.), **Family and Economy In Modern Society**, London: Mac Millan Press, s. 197

³ GÖKÇE, B. (1994). "Toplumsal Değişim Sürecinde Geçekondu Ailesi". **Aile Kurultayı** (eds), Ankara, s.137

Sonuç olarak anne-baba ve çocuklardan oluşan ve yukarıdaki işlevleri yerine getiren ailenin bu kavramsallaştırılması bir ideal modele gönderme yapmaktadır ve bu modelden ayrılışları sapma olarak gören aile ideolojisinin bir ürünüdür. Ama bu ideoloji aynı zamanda toplumda kabul gören toplumsal cinsiyet (gender) rolleri, cinsel iş bölümü, yani kısacası cinsiyet-toplumsal cinsiyet (sex-gender) sistemini normal ve istenir kılan ve böylece ailede yaşanan toplumsal değişimi çok iyi yansıtan bir araçtır. Türkiye’de bu ideoloji son derece güçlü olduğu için, aile ve cinsiyet rollerindeki değişim de aynı derecede güçlükler içermektedir.

Bilindiği gibi Cumhuriyet’in ilanı yakın tarihimizde çok önemli bir başlangıç noktasıdır. Tanzimat’ta başlayan, modernleşmeye doğru ilerleyen yavaş evrimsel gelişme, Cumhuriyet ile birlikte yerini hızlı ve radikal bir devrimler dizisine bırakmıştır. Böylece altyapıdan üstyapıya dek toplumun her noktası radikal değişimlerin nesnesi konumuna girmiştir. Geleneksel, dinsel, Osmanlı, Doğulu değerler yerini, yeni, laik, Batılı, modern hukuka dayalı değerlere, ideolojilere, teknolojiye ve sistemlere bırakmıştır. İsviçre Medeni Kanunu’nun kabulü de Türk toplumu için bir mihenk taşı olmuştur. Yapılan reformlar cinsiyet ayrımcılığını ve kadının yasal olarak ikincil statüsünü ortadan kaldıracak belli bir yasal çerçeve oluşturmuştur. Böylece yaşam tarzındaki değişimler için biçimsel temeller atılmış ama, bunların kitlelerce benimsenmesi pek de kolay olmamıştır.

Atatürk’ün reformları pek çok kadının –özellikle kırsal bölgelerde- günlük yaşamında büyük değişimlere neden olmadığı için eleştirilmiştir. Ama akılda tutulması gereken bir nokta vardır ki, o da hiç bir yasal düzenlemenin yaşam tarzlarının değişimi için gerekli itkiyi tek başına taşımadığıdır. Yaşam tarzında değişiklik olabilmesi için, kültürel değişim ve sosyal yapıdaki değişimlerin tümünü içeren büyük bir sosyal reforma ihtiyaç duyulur.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında modernleşme dalgası, seçkinler tarafından daha kolay kabul görmüştür. Ama toplumun diğer katmanlarına yayılmasında sorunlar ortaya çıkmıştır. Toplum böylesine ani ve radikal değişimlere hazır olmadığı için, yanlış bütünleşme, çatışma, Doğu ve Batının eklektizmi, kısacası bir kültürel gecikme yaşanmıştır ve hala da yaşanmaktadır. Cinsiyet rollerinin, cinsel işbölümünün, çalışan kadının statüsünün, aile üyelerinin birbirlerine karşı görevlerinin kavramsallaştırılmasında ve uygulamasında yeni sorunlar baş göstermiştir. Çünkü geleneksel yaşam tarzları ve değerleri yenileriyle açıkça çelişmektedir. Eğer Türkiye’de modernleşmenin temel karakterine bakacak olursak, bu radikal değişimlerin topluma mal edilmesinde ortaya çıkan boşluk daha iyi anlaşılacaktır:

Öncelikle, Batı bu değişimi, kendi iç dinamiklerinin dönüşümüyle yaşamıştır. Öte yandan Türkiye’de değişim, altyapıdan gelen bir itki ve talep olmadan üstyapı tarafından empoze edilmiştir, yani ideolojik ve kültürel düzeydedir. Doğu, teknolojik araçlar ya da üretim ilişkileri tarafından değil, Batı’nın etkisiyle değişime uğramıştır. Dolayısıyla modernleşme çatışmasının ortaya çıktığı alan çoğunlukla kültürel düzey olarak kendini göstermiştir. Doğu kavramı yok olmaya yüz tutarken, kimi gruplar da bunu idealize ederek sıkı sıkıya tutunmuşlardır. Bir başka özellik ise, değişim sürecinin çok uzun bir zamana yayılması gerektiğidir. Her değişim yansımasını toplumda bulduğu için, toplumsal değişimin her kuşakta tekrar yenilenmesi gerekir. Memleketin seçkinlerini oluşturan grup için Batılılaşma kendilerini toplumun geri kalanından izole etmelerini sağlayacak bir araç konumuna girmiştir. (Tabii burada altı çizilmesi gereken nokta, Batı kavramının aslında reel Batı’yla örtüşmemesidir. Yani adı geçen Batı, Weberci tabirle bir ideal tipten başka birşey değildir.) Aslında varolmayan bir Doğu imgelemine ve geleneklerine saplanan gelenekçiler kadar, bu seçkin grup da idealize edilmiş, hayali bir Batı modeline tutunmuştur. Zaman içinde Doğu ve Batı kavramları gerçekliği açıklamaktan çok, gizlemeye yarayan araçlar haline gelmişlerdir. Sonuç ise, Doğu ve Batı çatışması yerine bir eklektizmdir.⁴

Sanayileşme ve kentleşme, toplumdaki en büyük değişimlerden biridir. Sanayileşme, ekonomik yaşama kadın işgücünün artarak katılımını, sanayileşmiş bölgelere doğru kayan bir coğrafi hareketliliği, mesleki mobilitayı (hareketliliği) ve ailenin parçalanmasını da beraberinde getirir. Kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal çevrenin ve toplumsal kontrol mekanizmalarının değişimi, aile ilişkilerinin yoğunlaşarak dış dünyaya açılımı, aile üyelerinin birbirine ekonomik bağımlılığının azalması, yeni hizmet yapılarının ortaya çıkışı ve kentsel yaşamla gelişen ilişki biçimleri, hem aile içi hem de aileler arası ilişkileri değiştirir.⁵ Kısacası, sanayileşmenin gelişmesi kırsal geniş aile yapısından kentsel çekirdek aileye geçişe neden olur. Türk aile yapısının temel kategorilerinden biri olan gecekondu ailesi de bu kentleşme sürecinin sonucunda ortaya çıkan ve pek çok sorunu içinde barındıran bir kurumdur. Aynen gecekondu ailesinde yaşlı kuşağın geleneksel değerlerinden kopamaması ve genç kuşağın yeni toplumsal şartlara uyum sağlamaya daha hevesli ve açık olması ve yeni değerler sisteminin benimsenmesi ve uygulanmasında ortaya çıkan aksaklıklar ile bunların kuşaklar arası çatışmayı körüklemesinde olduğu gibi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da benzer

⁴ BELGE, M. (1986). **Tarihten Güncelliğe**. İstanbul: Alan Yayıncılık, s. 66-68.

⁵ ABADAN-UNAT, N. (1977). “Implications of Migration on Emancipation and Pseudo-emancipation of Turkish Women”. **International Migration Review**, vol.II, no.I., s. 35-37

bir durum söz konusu olmuştur. İstanbul dışında yoğunluklu bir kent kültürüne sahip olmayan yeni Türkiye Cumhuriyeti, kentli orta sınıfın yaratılması sürecinde çok benzer sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla aileler içlerinde çiftli bir yapı taşımaya başlamıştır. Yaşlı kuşak, gençlerin geleneksel kurallara uygun bir yaşam sürdürmesini beklerken, genç kuşak, geleneksel kuralların, korkunç bir hızla değişim ve devrimler süreci geçiren toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığını iddia etmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki oyun yazarlarımız için bu konu vazgeçilmez bir dramatik zenginlik sunmuştur.

Türk toplumunu incelediğimizde cinsler arası eşitlikten söz etmek, özellikle kırsal kesim ailelerinde pek mümkün gözükmemektedir. Aynı durum gecekondü aileleri için de büyük ölçüde geçerlidir. Kentle bütünleşmiş orta ve üst sosyal sınıflardan gelen kadınların ise, profesyonel yaşamda erkeklerle rekabet edebildikleri, doktor, hukukçu gibi prestijli mesleklere çalıştıkları, özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında bunun özendirildiği söylenebilir. Bu kadınların ev işlerine yardım için yardımcıları olması ya da çocuklarının kreşe gitmesi ya da akrabaları tarafından bakılması çok rastlanan bir durumdur. Ancak bu durum evde kadınların kendilerini erkeğe bağımlı hissetmelerini çok değiştirmemektedir. Yani, Türkiye'deki cinsel ayrımcılık ne mesleki farklarla, ne kadın ve erkek arasındaki yaşam tarzının farklılığıyla, ne anne-çocuk arasındaki ilişkiyle, ne de ekonomik özgürlükle tek başına açıklanamaz. Bu süreç oldukça karmaşıktır.

Türkiye'de evlilik kurumu genellikle iki tarafın da karşılıklı avantajı göz önüne alınarak organize edilir. Katı bir iş bölümü ve cinsiyete bağlı sosyal rollerle evlilik, birbirini tamamlayan görev ve becerilerin aynı ev içinde birleştirilmesini sağlayan oldukça işlevsel bir kurumdur. Ayrıca cinsel tatmin ve üremeyle çocuk bakımı için de bir sistem sunmaktadır. Bu durum karı ve koca arasında romantik aşkın bulunmayacağı anlamına da gelmez. Ancak evlilik ilişkisi içinde eşler duygusal destek, eğlenme, arkadaşlık ve danışma ihtiyaçlarını aile içinde değil, genellikle kendi –aynı cinsten- arkadaş çevrelerinde tatmin etmeye yönelmektedirler.⁶

Kongar'a göre yeni evli çiftler çoğunlukla yaşlı kuşak tarafından desteklenmektedir. Norm yaşlıların gençler tarafından bakılmasıyla, anne-baba çok yaşlı olmadığı sürece uygulama oldukça farklıdır. Bazen oturdukları evin kirası eşlerden birinin ebeveyni tarafından karşılanmaktadır. Çifti desteklemek için evin ihtiyaçları ve mobilyalarından bazıları da yaşlı

kuşak tarafından sağlanmaktadır. Çocuk doğduğunda ise genellikle annenin ya da babanın annesi çocuk bakımına yardımcı olmaktadır. Karı koca çalıştığı zamanlarda özellikle ebeveynlerin evine yakın bir yerde oturmayı tercih etmektedirler. Yaşlı kuşaktan bu kadar çok yardım beklenirken, genç evliler anne babalarıyla aynı evde yaşamak istememektedirler. Bunun sebeplerinin başında kültürel, siyasi, sosyal farklılardan kaynaklanan uçurum gelir. Bir diğer sebep ise kentli çalışanların çoğunun sosyal güvenlik sistemlerinden yararlanabilmesidir.⁷

Aile kurumu içinde baba, otorite figürünü temsil eder. Babanın diğer aile fertleriyle ilişkileri genellikle mesafelidir. Özellikle geleneksel ailelerde, babanın çocuklarına ve eşine karşı sevgi göstermesi, üzerlerine düşmesi hoş karşılanmaz. Genellikle baba ile oğul arasındaki ilişkiler diğer aile üyelerinden daha mesafeli ve formaldır. Bu da aralarındaki sıcaklığı, yakınlığı azaltan bir faktördür. Geleneksel sosyoekonomik yapıların yoğun olduğu bölgelerde, özellikle kırsal kesimde kadının statüsü kocası ya da oğluna bağlıdır. Dolayısıyla oğlanlara kızlardan daha çok değer verilir. Oğlan annesine prestij sağlar, ihtiyaçlarını karşılar, aileye maddi destek verir, ailenin geleceğinin garantisidir. Öte yandan kızlara kocaya gidecekleri için misafir olarak bakılır ve eğitim yatırımı yapmaktan kaçınılır. Oğlanların ailelerine karşı sadık ve iyi olması istenirken, kızların iyi bir eş olması ve mutlu bir evlilik yapmaları beklenir.⁸ Geleneksel ailelerde oğlan daha değerli olmakla birlikte, anne ve kız arasındaki ilişkiler son derece yakındır. Bu durum kızkardeşler için de geçerlidir. Genellikle anne aile içindeki çatışmaları yumuşatan bir aracı rolü üstlenir.⁹

Tipik Türk ailesinde çocuğun bağımsız olması, beklenen ve istenen bir durum değildir. Çünkü çocuk ailenin, bir bütünün parçası olarak görülür. Ve sistemden kopmalar arzu edilmez. Kentsel ailelerde çocukların psikolojik değeri maddi değerinden daha yüksektir. Ama bu Batı modelinden büyük farklar içerir. Bireyselleşme, ayrılma ve bağımsızlık yerine, karşılıklı duygusal bağlar önem kazanır. Bunun geleneksel aileden farkı, bağımlılığın duygusal düzeyde olmasında yatar. Sonuç olarak ailenin iki modelinin sentezi söz konusudur:

⁶ OLSON, E. (1982). "Duofocal Family Structure and an Alternative Model of Husband-Wife Relationship". Kağıtçıbaşı, Ç. (eds) **Sex Roles, Family and Community in Turkey**, Bloomington: Indiana University Turkish Studies, s.33-72

⁷ KONGAR, E. (1979). **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**. 3. eds. Ankara: Bilgi Basımevi, s.423

⁸ KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1982). "Sex Roles, Values of Children and Fertility". Kağıtçıbaşı, Ç. (eds) **Sex Roles, Family and Community in Turkey**, Bloomington: Indiana University Turkish Studies.s.151-180

⁹ OLSON, E. (1982). "Duofocal Family Structure and an Alternative Model of Husband-Wife Relationship". Kağıtçıbaşı, Ç. (eds) **Sex Roles, Family and Community in Turkey**, Bloomington: Indiana University Turkish Studies. S.33-72

Uygulamada bir çekirdek aile modeli var olmakla birlikte, akrabalarla özellikle de ebeveynlerle ilişkiler önemini korumaya devam eder.

Yüksek sosyal hareketlilik ve toplumsal değişim hızı, insanların sosyal ve psikolojik yalıtımını, istikrarlı bir sosyal ve ahlaki çevrenin yokluğu, farklı cinsten insanların biraraya gelerek eş seçimi için göreceli olarak daha bağımsız kararlar alabilmelerini ve evliliğin şartı olarak romantik aşkı tercih etmelerini arttırmıştır. Dolayısıyla eğer cinselliğin kurumsal kanalı evlilikse, duygusal yüceltilmesi de aşktır. Özellikle Doğu toplumlarında aşkın yüceltilmesi, cinsellikle arasındaki bağın kopmasına ve cinsel aşkın hayvansal arzusuyla eş tutularak gerçek aşkın nesnesi olan kadından uzaklaşmasına neden olmuştur. Sevilen kadın cinsiyetsiz, yani namuslu olmalıdır. Batı toplumlarında çoktan devrini kapatmış olan bu düşünce, Doğu toplumlarında yüzyıllardır temel değerlerden birisi olmaya devam etmektedir. Doğal olarak uygulama, bu idealizmden biraz farklı işlemekle birlikte, ideolojik düzeyin varolan ilişkileri etkileyeceği gözden kaçırılmamalıdır. Bu hastalıklı ideolojinin sonuçları günümüz Türkiye'sinde bile etkilerini sürdürmeye devam etmektedir.¹⁰

Türkiye'nin büyük bir kesiminde toplumsal düzeyde erkeğin üstünlüğü kabul görmektedir. Çifte ahlak standartları hala kadınlara karşı kullanılmaktadır. Ama erkeklerin cinsel ihtiyaçları için yüksek bir toplumsal hoşgörü mevcuttur. Bu hoşgörü biçimsel olarak, yukarıda saydığımız sosyolojik olgular nedeniyle farklılık gösterse bile, içerik olarak dünyayla aynıdır. Toplumsal ve yasal norm, kadının erkeğin koruması altında yaşamasıdır. Saktanber'in belirttiği gibi, Türkiye'de kadınlığın pek çok biçimi varolmakla birlikte, kabul gören ya da arzulanan bir tanesidir. Bu da namuslu kadındır.¹¹

Türk ailesinin değerlendirilmesinde toplumsallaşma süreci ve boşanma da başlı başına son derece önemli olgular olmakla birlikte, seçtiğimiz oyunlar bağlamında bu konulara değinmek gereksiz görünmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında tek partili dönemin ve Atatürk devrimlerinin rüzgarlarının estiği Cumhuriyet'in ilk 20 yılında, oyun yazarlarımızın varolan değişimi nasıl değerlendirdiklerini, çağdaşlaşmanın kadın ve aile üzerindeki etkilerinin oyunlarda nasıl yansıdığına bakmanın önemli sosyolojik ipuçları sağlayacağı inancındayız. Yazarlar toplumun aydınlarını temsil etmekle birlikte, içinde yaşadıkları toplumun ideolojisinden, kaygı ve

¹⁰ BELGE, M. (1986). **Tarihten Güncelliğe**. İstanbul: Alan Yayıncılık.s.278-281.

¹¹ SAKTANBER, A. (1990). "Türkiye'de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne". Tekeli, Ş., **Kadın Bakış Açısından 80'ler Türkiye'si'nde Kadın**. İstanbul: İletişim Yay. A.Ş. s.197,198

kuşkularından, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik değişimlerinden etkilenmemesi düşünülemez. Bu değişim krizinin temel ekseninde ise, kadının eşit statüye yükselmesinin, feminizmin ve Batılılaşmanın yanlış anlaşılması yer alır. Dolayısıyla bu kuşku kendini tiyatrodaki da büyük ölçüde gösterir. Yansıtmacı sanat anlayışının temel savı, sanatın toplumun ve insanın aynası olduğu yönündedir. Özellikle de doğalcı tiyatro anlayışının hakim olduğu oyunlar ve eserler, yaşamın bir kesiti olarak kurgulanırlar. Ayrıca, sanatlar içinde en toplumsal olan tiyatro da, toplumsal değişimin nasıl değerlendirildiğinin nabzını tutmak adına önemli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1932'de kaleme aldığı *Kadın Erkeklesince* ve Reşat Nuri Güntekin'in on yıl sonra yazdığı *Yaprak Dökümü* kadın ve aileye bakışı yansıtacak gerçekçi hatta doğalcı biçimde son derece belirleyici örneklerdir.

Kadın Erkeklesince

Cumhuriyet'in ilk yılları oyun yazarlarımız açısından da pek çok konunun gündeme getirildiği yıllardır. Yurtseverliğin ön plana çıkarıldığı oyunlar furyasının yanı sıra, Osmanlı imparatorluğu ve geleneksel yaşam tarzının da eleştirildiği pek çok oyun yazılmıştır. Ayrıca ekonomik sorunlar, gelenekler, ahlaki değerler ve Batılılaşmanın yanlış anlaşılması da Tiyatro edebiyatımızı oldukça meşgul etmiştir. Bu dönemden seçtiğimiz, *Kadın Erkeklesince*, adından da anlaşılacağı gibi, Cumhuriyet devrimlerinin sonucunda meydana gelen kadının cinsiyet rollerindeki değişimin yanlış anlaşılması ya da uç noktalara götürülmesini anlatır. Oyunun konusu kısaca şöyle özetlenebilir:

Mebrure oğlu Süreyya'yı zengin bir akrabalarıyla evlendirmek ister. Böylece servet aileye geçecektir. Ama gençler birbirlerinden hoşlanmazlar. Aslında her ikisi de başkalarını sevmektedir. Ve kız, Mebrure'nin zannettiği gibi hiç de aptal değildir. Mebrure'nin hazırladığı tüm tuzakların farkındadır. Öte yandan Mebrure oğlundan şüphelenmektedir ve bir özel dedektif tutarak onu takip ettirir. Ve başka bir genç kızla ilişkisini öğrenir. Kocası Tevfik'in tüm itirazlarına rağmen, oğluna kız arkadaşını bırakıp akrabalarıyla evlenmesi için baskı yapar. Evde akraba kızın da karıştığı büyük bir kavga kopar.

Süreyya kız arkadaşı Nebahat ile gizlice evlenir. Ailesini kandırmak için bir plan yaparlar. Sözde bir trafik kazası geçirip, ciddi şekilde yaralanacaklardır ve Süreyya'nın son dileği ailesini görmek olacaktır. Annesi yaralı çifti eve almak istemezse de, baba eşini ikna

eder. Hayali bir iyileşme sürecinin sonunda Süreyya ve karısı Nebahat, Mebrure ve Tevfik’le birlikte yaşamaya başlarlar. Öte yandan zengin akrabaları da evden kaçarak aşığıyla evlenir.

Nebahat cinsel eşitlik için erkekler gibi yaşamak isteyen hızlı bir feministtir. Ev işlerini aşığılanma olarak görür ve yapmayı red eder. Kocasını da ev işi yapmadığı için odaları darmadağınmıştır. Mebrure bu duruma daha fazla tahammül edemeyerek oğlunuyla gelinini evden kovar.

Süreyya ve Nebahat çalışmaktadırlar. Ama yeni doğmuş bebeklerine bakmak ve beslemek konusunda güçlük çekmektedirler. Her ikisi de işe gitmek zorunda olduklarından, bebeği besleme saatleri konusunda bir türlü anlaşamamaktadırlar. Sonuçta bebek ölür. O sırada Süreyya’nın eski kız arkadaşından bir mektup gelir. Evli çift bebeğin ölümünü unutarak bu konuda büyük bir kavga ederler. Süreyya, cinsiyet rollerinin değişmesine rağmen, kadınlığın tüm zaaflarının ve özelliklerinin hala kaldığını söyler.

Tevfik bebeğin cenazesinde oğlunu ve gelinini suçlar: eşitliği abartarak, sorumluluklarını unutmuşlardır ve bunun bedelini zavallı bebek ödemiştir. Bu trajedi iki kuşak arasındaki gerilimin çözülmesine ve barışmalarına neden olur.

Bu oyunda cinsiyet rollerine dair iki eğilim söz konusudur: Mebrure’nin temsil ettiği geleneksel eğilime karşı, Nebahat’in temsil ettiği modern cinsiyet rolü. Bilindiği gibi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında, hayatın her alanında radikal değişimler gerçekleşmiştir.. Bazı gruplar geleneksel değerleri, cinsiyet rollerini ve yaşam tarzını korumak istemişler, yeni değerlerin tanıtılması ve topluma mal etme süreci bazı kesimlerde çoğunlukla sessiz bir direnişle karşılaşmıştır. Böylesi bir toplumsal atmosfer içinde her iki yaşam tarzını benimseyen insanlar birada yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu oyunda da Mebrure ve Tevfik’in simgelediği yaşlı kuşak geleneksel köklerine bağlı kalmıştır, ama bazı sosyal değişimleri ve reformları da yaşamlarına uyarlamışlardır. Yine de cinsler arasındaki ilişkiler açısından değişen bir şey olmamıştır. Yani cinsiyet rollerinin kavramsallaştırılması ve pratiği, cinsiyete dayalı işbölümü ve cinsellik hemen hemen hiç değişmemiştir. Örneğin zayıflık ve kıskançlık kadınlara, şiddet ve bencillik erkeklere yüklenen genel özellikler olarak kabul görmüştür. Tabii bu kavramsallaştırmanın içinde de sapmalar mevcuttur: Tevfik’in bir baba ve eş olarak otoritesi hiç de mutlak değildir. Muhtemelen geleneksel başlayan babalık ve kocalık rolü, karısı yaşlandıkça yerini göreceli otoriteye bırakmıştır. Ama yine de ailede son söz Tevfik’e aittir.

Toplumsal değişimle ilişkili olarak, cinsler arasında evlilik öncesi ilişkiler de değişim göstermiştir. Geleneksel düzende, evlilik ebeveynler ya da ailenin yaşlıları tarafından organize edilir ve çocukların da bu karara uyması genel normdur. Dolayısıyla müstakbel çiftin birbirini tanınması ya da sevmesi beklenmez. Babaerkil otoritenin de zayıflamasıyla birlikte, çocuklar kendi istek ve düşüncelerini bir noktaya kadar savunabilecek duruma gelmişlerdir. Ayrıca artık kadınlar da kafes arkasında yaşamamaktadır. Nebahat gibi, erkeklerle birlikte çalışmakta ve sosyal hayat içinde var olmaktadır. Dolayısıyla, üzerlerindeki toplumsal kısıtlamalar gevşeme yolundadır. Yaşlı kuşağın tüm itirazlarına ve tepkilerine rağmen, genç kuşak için aşk, evlenmek için en önemli neden olmaya başlamıştır. Böylece güvenlik, maddi destek, vs. gibi geleneksel değerler evlilik için yeterli koşul olmaktan çıkmışlardır. Bu nedenle de gençler eşlerini kendileri seçmek istemektedirler. Genel eğilim ebeveynlerin evlilik için onayını almak olsa da, kimi durumlarda Nebahat ve Süreyya'nın yaptığı gibi, reddedilmeyi bile göze alarak kararlarının ve seçimlerinin arkasında durmaktadırlar. Ama büyükler tarafından istenmeyen bir evlilikte bile aile bağları, hem çocuklar hem de ebeveynleri için önemini korumaktadır.

Evlilik ilişkisinde, erkeğin klasik değerlendirilmesinde, başka kadınlarla bir (cinsel) ilişkiye girmeyi mümkün kılan gizli bir hak söz konusudur. Mevrure'nin iddia ettiği gibi erkekler doğaları gereği çokeşli olduklarından (?!), erkeğin işlediği zina çiftler arasında sessiz bir sözleşme gibi görmezden gelinir. Kadın bu durumdan haberdar olsa bile, -ki mümkün olduğunca buna mahal verilmemelidir- sessiz bir kabullenme içinde olmalıdır. Ancak modern ilişki biçiminde, erkeğin bu tek taraflı ayrıcalığı yerini çift taraflı bir sadakat anlayışına bırakmıştır.

Nebahat, kadının hayatın her alanında erkekle eşit statüde olduğunu savunmaktadır. Artık eskiden olduğu gibi boyun eğme devri geçmiştir. Modern kadın çalışmalı ve ekonomik bağımsızlığını elde etmelidir. Artık erkeğin para kazanıp evi geçindirme görevi, kadının ise ev kadını rolleri geçerli değildir. Çünkü erkeğin kendisine en büyük gücü veren aileyi geçindirme rolü paylaşılmaktadır. Eskiden erkek aile bütçesini denetler, böylece ailenin ihtiyaçlarından çok kendi istekleri doğrultusunda paranın ne miktarda, nereye harcanacağına karar verebilirdi. Öyle ki bu para ailenin refahı yerine erkeğin metreslerine bile gidebilirdi. Nebahat, erkeklere bağımlı olan kadınların ailenin hizmetçisi, kölesi olduklarını iddia eder. Böyle bir durum, en ufak bir itaatsizlikte ya da görevlerinin ihmalinde kocanın karısına karşı aşırı tepki göstermesine, hatta şiddet uygulamasına ya da aşağılamasına gereken zemini hazırlar.

Kadınların yasal haklara sahip olması varolan durumu değiştirebilmeleri için yeterli değildir. Bu nedenle kadının ekonomik özgürlüğü hayati bir öneme sahiptir. Ev içi ücretli emek kullanma olanağı olmayan aileler, ev işlerini eşit olarak paylaşmalıdır. Aynı şekilde, bebek ve çocukların bakımı ve beslenmesi de eşler arasında paylaşılmalıdır. Açık söylemek gerekirse, kadın özgürlüğünün yolu, insan olabilmek için erkek olmaktan geçer (!). Ama bu karşılıklı bir ilişkidir: Nebahat kadınların erkeksi özellikler kazanırken, erkeklerin de kadınsı özellikler kazandığını iddia eder.

Evlenme aşamasında Süreyya, Nebahat'ın geleceğin kadını olduğunu düşünmekte ve bu ilişkiyi tesadüfi bir aşk ilişkisinin ötesinde, düşüncelerin ve ideallerin de paylaşıldığı entelektüel bir birliktelik olarak görmektedir. Her ikisi de bu evliliği yalnızca cinsler arasında bir anlaşma değil, ciddi tartışmaların ve gözlemlerin sonucunda varılmış akılcı bir karar olarak değerlendirirler. Toplumsal bir sözleşme yaptıklarını ve Türk ailesindeki devrimi simgeleyen bir örnek oluşturacaklarına inanmaktadırlar. Bu sözleşme “kadın ve erkeğin hayatın tüm alanlarında eşit olması”¹² üzerine kurulmuştur. Ancak kuramsal olarak mükemmel bir uyum sergileyen çiftin evlilikleri, uygulamada her ikisinin de üstüne düşeni yapmak istememesi, yerine getirilmesi gereken sorumluluklardan kaçmaları nedeniyle pek çok çatışmayı ve kaybı da beraberinde getirir. Ayrıca, modern kadın için söylenen önermelerin pek çoğu doğruluk taşımakla birlikte, bunların abartılması herkesi mutsuz eder. Kısacası, feminizmin abartılı yorumu yazar tarafından eleştirilmektedir. Ailede babaerkil yapının yıkılmakta olduğuna dair kuram, uygulamadan farklıdır:

Eğer kadın ev işini aşağılama olarak algılasa ve eşler ev işini kendi istekleriyle , birbirlerinin haklarına ve duygularına saygı göstererek ve anlayarak paylaşmak yerine, gönülsüz olurlarsa, ya içinden çıkılmaz bir pislik ve dağınıklık içinde yaşarlar ya da birlikte yaşadıkları ailenin diğer fertlerini sömürürler. Oyundaki aile geniş aileden çok çekirdek olmasına rağmen, ekonomik zorluklar nedeniyle genç çift geçici bir süre ebeveynleriyle aynı evde yaşarlar. Öte yandan Nebahat'ın geliri kendi özel harcamalarına kullanılan bir cep harçlığı olarak değerlendirilirken, Süreyya'nın maaşı olduğu gibi ailenin gereksinimleri için harcanır. Yani erkeğin evi geçindirme rolünde değişen bir şey olmaz. Bu ise kadının ekonomik bağımsızlığının ve eşiyile eşit statüsünün yanlış değerlendirilmesi anlamını taşır.

Süreyya ve Nebahat ailenin yanından ayrılıp kendi evlerine çıktıkları zaman iş bölümü ve karar mekanizmasında ortalama bir karı/koca rolü gözlemlenir. Ama bebek doğduktan

¹² GÜRPINAR, H.R. (1932) **Kadın Erkekleşince**, 2.Perde, Son sahne, sayfa no.suz

sonra bu işbölümünü yürütmekte sorunlar ortaya çıkar. Bebeğin beslenme saatleri eşler arasında paylaşıldığı halde pratikte sorunlar büyür. Yeni ihtiyaçları düzenleyen kanun ve mevzuatların tutarsızlığı ve yetersizliği, çalışma koşullarını düzenleyen yönetim tedbirlerinin eksikliği yeni doğmuş bir bebeğin ihtiyaçlarını karşılamak zorunda olan anne-baba için son derece yetersizdir. Bebeğin ihtiyaçlarının sürekli olarak gözardı edilmesi, çocukta ölüme kadar varan ciddi sağlık sorunlarına yol açar. Böylece cinsler arasındaki çatışma ile ivme kazanan süreçte bebeğin kaybedilmesi ne yazık ki uzak bir ihtimal olmaktan çıkar.

Yaşlı kuşağın temsilcileri bu durumdan büyük rahatsızlık duyarlar ve evlilik bağlarının eskisi kadar güçlü olmadığını iddia ederler. Artık insanlar evlenmek istememektedir. Bunun yerine her iki cins de cinsel isteklerini evlilik dışı ilişkilerde tatmin etmektedirler. Böylece ahlaksız ilişkilerin sonucunda, yalnızlık ya da sağlıksızlıktan muztarip gayrimeşru çocuklar dünyaya gelir. Önemli olan evlenmek değil, ebeveyn olmaktır, çocuk doğurmak değil, ama çocuk yetiştirmektir. Her iki cins de eşit olabilir, ama cinsiyet rollerinin reddi ya da abartılması ailenin yıkımına sebep olur.

Tevfik'in yukarıdaki görüşleri yansıttığı bu monoloğu aynı zamanda yazarın da düşüncelerini seslendirir. Eşitliğin abartılmasını eleştirirken, cinsler arasında belli bir eşitliği de onaylamaktadır.

Yaprak Dökümü

1940-45 dönemi, 2. Dünya Savaşı yıllarına tekabül eder. Bu dönemdeki olumsuz toplumsal koşullar tiyatro alanında verilen ürünlerin azalmasına neden olmuştur. Resmi ideoloji oyunlarda yansımalarını bulmuştur. Ve bu kuşağın sorunları dönem oyunlarının başlıca konusunu oluşturmuştur. Ahlakçı ve romantik bakış açısı yaygındır. Yoksul ve dürüst ailelerin karşısında, zengin ve yanlış hayat tarzlarını benimsemiş aileler gösterilir. Genellikle kadınlar aile düzeninin çöküşündeki temel etkenlerden birisi olarak gösterilir. Bu dönemin en belirgin örneklerinden biri ise *Yaprak Dökümü*'dür.¹³

¹³ SAV, Ö.A. (1984). "50. Yılında Cumhuriyet Oyun Yazarlığımız", **DT Sanat Bülteni**, No.4, s.1-3 ve ŞENER, S. (1984) "Türk Tiyatrosunda Aile", **Türkiye'de Ailenin Değişimi: Sanat Açısından**, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, s.20-23.

Yaprak Dökümü, Reşat Nuri Güntekin tarafından 1943 yılında yazılmıştır. Toplumsal değişimin gücü, idealistten materyaliste doğru değerlerdeki değişim, modern yaşam tarzının yanlış anlaşılması ve yanlış uyarlanmasının yol açtığı ailenin çöküşü, oyunun temel eksenidir.

Ali Rıza Bey, patronunun yanında çalışan genç bir kıza karşı tutumunu onaylamadığı için işinden istifa eder. İstifası evde çeşitli tepkilere neden olur. Oğlu Şevket bunu onaylarken, karısı Süreyya hanım ailenin ihtiyaçlarını ve isteklerini hatırlatarak yaşanacak ekonomik zorluklara karşı kocasını uyarır.

Şevket ailesinin ihtiyaç duyduğu parayı kazanmaya çalışmaktadır. Dul komşularıyla evlenmiştir, ama evliliği iyi gitmemektedir. İşyerinde zimmetine para geçirir ve hapse atılır. Ali Rıza ise ailesine yabancılığa başlamıştır. Necla ve Leyla babalarının ilkelerine ters düşmesine rağmen modern bir hayat yaşamak istemektedirler. Partilerde kendilerine eş adayları bulmaya çalışmaktadır, ama ailenin durumu bu partilerin ekonomik yükünü kaldırabilecek gibi değildir. Necla Leyla'nın eski nişanlısıyla evlenir. Leyla ise derin bir bunalım yaşadktan sonra fahişe olur. Babası onu evden kovar. En büyük kızları Fikret, ailenin ekonomik ve ahlaki çöküşüne daha fazla dayanamaz ve daha önce yüzünü bile görmediği bir adamla evlenir. Bir müddet sonra baba evi terkederek Fikret'e gider. Ama Fikret ve ailesinin yanında da çok uzun zaman kalamaz.

Finalde baba hafızasını kaybetmeye, herşeyi unutmaya başlamıştır. Leyla evli bir adamın metresi olmuştur ve aileye o bakmaktadır. Şevket, Leyla'nın aşığı tarafından işe alınmıştır. Karısı onu boşamıştır. Anne ise en zor günler geçtiği için kendini avutmakta, mutlu olduklarını düşünmektedir.

Savaş sonrası dönemde toplumsal değişim çok hızlıdır. Geleneksel değerler ve yaşam tarzı, kentli orta sınıf ailenin hayatına giren modernleşmeyle tehdit edilmektedir. Eskinin ideallerinin modası çoktan geçmiştir. Artık para ve lüks tek değer halini almıştır. Aslında modernleşme ve Batılılaşma denilen şey ekonomik değişimdir. Ama etkileri özellikle aile kurumu üzerinde sarsıcıdır.

Oyundaki aile de tipik bir orta sınıf ailedir. Ali Rıza evi geçindirirken, Süreyya ev işleri, çocukların bakımı gibi işlerden sorumludur. O tipik bir fedakar anne modelidir. Çocukları için en iyisini yapmaya çalışır, ama çoğunlukla takdir bile edilmez. Ailedeki değişimin tehlikelerini de ilk anlayan odur. Çocuklara babalarından daha yakın olduğu için

bunu görmesi daha kolay olmuştur ve aile içinde hep bir arabulucu rolü yüklenir. Ama uyarılarını yaptıktan sonra da değişen koşullara kendisini uydurabilir.

Ali Rıza evin geçimini sağlama rolünü oğlu Şevket'e terk edince, ev içindeki statüsü ve otoritesi zayıflamaya başlamıştır. Böylece aileyi ilgilendiren kararlardaki belirleyiciliği de azalmıştır. Ama emekliliğinden sonra bile cinsler arası işbölümünde ayrı karı/koca rollerini sürdürmeye devam etmiştir. Ev kadına aittir, o Süreyya'nın özel alanıdır, oysa Ali Rıza dış dünyaya, kamusal alana aittir. Dolayısıyla evde bir türlü rahat edemez. Yabancılaşması nedeniyle gittikçe vaktinin daha büyük kısmını kahvede geçirmeye başlar. Burası artık evden kaçabileceği bir sığınak olmuştur. Kahvedeki bütün yaşlı erkekler evlerinde sevgi kaybı, saygı ve statü düşüşünden mustarıptirler. Paraları ne zaman olursa, ekonomik güçleri sayesinde eski statülerine geri dönme şansı olabileceğini düşünürler.

Otorite aşınımıyla doğru orantılı olarak, Ali Rıza'nın aile üyeleri üzerindeki gücü de zayıflar. Dış dünyanın etkileri evin içinde kendisini daha fazla hissettirtir. Böylece aile ilişkilerinde çatışma ve gerilim ortaya çıkar. Modern değerlerle geleneksel yaşam tarzı ailede bir depreme neden olur. Ali Rıza oğluyla konuşurken artan paniğini şu sözlerle tarif etmektedir:

Ali Rıza: Salgın git gide şiddetini artırıyor. Benim kapımı da zorlamaya başlıyor. Karşı koymak mı? Ne ile? Leyla ile Necla biz de yaşamak istiyoruz diye baş kaldırıyorlar. "Biz ne hakla bu cehenneme kapatılıyorruz!?" diyorlar. Cehennem bizim evin adı. Çocuklarım artık benim çocuklarım değil. Arasına derdimi anlatmaya uğraştığım zaman, söyleyeceklerimi daha evvelden kabul etmemeye karar vermiş gibi başlarını yana bükerek bir dinleyişleri var ki, sözümü yarıda bıraktırıyor. Ne kadar bağırsam sesimi duyurmaya imkan yok. Nasıl anlatmalı kızlarıma. İçimden ne kadar darılıyorsam, o kadar yanarak seviyorum. Annen melek gibi kadın, fakat o da onların tarafına geçti. "Kim var şimdi böyle olmayan?" diyor. "Kızlarına ne hazırladın? Başka türlü nasıl koca bulacaklar? Bu onların ekmeği diyor. Başka hangi çaremiz var?"¹⁴

Değerlerdeki değişim, ilk olarak kendini cinsellik alanında gösterir. Namus, bekaret, fahişelik, zina ile ilgili değerler, paranın gücüyle yok olurlar. Bu süreç içinde meydana gelen değişim radikal tepkilerden, ilkelerin ihlaline kadar değişen aşamalar içerir. Öyle ki aile, Leyla

¹⁴ GÜNTEKİN, R. N. (1943). **Yaprak Dökümü**. 2.Perde, 1. Sahne, s. 34

ve evli bir adam arasındaki ilişkiyi kabul bile eder. Böylece bütün geleneksel değerler yalnızca dış dünya tarafından değil, ailenin genç kuşağı tarafından da satılığa çıkarılır.

Oyunun başında Ali Rıza'nın son derece katı ilkeleri vardır. Örneğin dürüst bir erkeğin tanıdığı bir kızın namus ve onurundan sorumlu olduğunu düşünmektedir. Onun namusuna aldırılmamak, kendi namusunun da kirlenmesine neden olacaktır. Bu nedenden dolayı bir genç kızın namusunu kirleten patronuyla her türlü ilişkisini keser. Ama onun ilkeleri artık geçerliliğini yitirmiştir, bu davranışa maruz kalan kız bile biraz para karşılığında namusunu feda etmiştir. Herşeye rağmen, bekaret konusundaki çifte standart hala geçerliliğini korumaktadır. Kızı baştan çıkartan patron, evlenmeden erkeklerle ilişkiye giren bir kızın evlenmeyi hak etmediğini savunur. Bu noktada zaten evlilik kararını veren sadece erkektir, kadının ise hiç bir söz hakkı yoktur.

Evlilik hala çok önemli bir kurumdur. Kadınların hayattaki en önemli amaçları evlenmektir. Bu ideolojiyle bağlantılı olarak, aile üyeleri evliliği, içinde buldukları ailenin olumsuz koşullarından kurtulmak için varolan bir kaçış, kurtuluş olarak görmektedirler.

Modern bir aile kurmak ve modern bir yaşam sürmek isteyen kızlar, ailelerini iyi, zengin bir kocayı ancak kadınlarla erkeklerin birlikte dans edebilecekleri partilerde bulabilecekleri konusunda ikna etmeye, hatta baskı yapmaya çalışırlar. Bu ailenin ilkelerine ters düşse de, baba çocuklarının geleceği için durumu kabullenmek zorunda kalır.

Öte yandan, ailede yaşanan erozyona tahammül edemeyen Fikret, hiç görmediği bir adamla evlenir. Bu evlilikte eşler arasında aşk yoktur. Eşler kendilerine düşen ödevleri ve sorumlulukları herhangi bir duyguyla süslemeden yerine getirirler. Kocasını ailesine ve kendisine bakacak bir eşe gereksinim duymaktadır, Fikret ise evliliğin koruması altında güvenli bir hayata. Fikret yalnız üvey çocuklarının değil, yaşlı kayınvalidesinin bakımını da üstlenir. Çocukların eğitimi, özellikle de cezalandırılması ise kocasının görevidir. Evdeki disiplini sağlamak için çocukları dövmek sık sık başvurulan bir yöntemdir. Bu katı otorite nedeniyle babanın çocuklarıyla ilişkisi son derece mesafelidir. Öte yandan Fikret cadı üvey anne kalıplarının tam tersine, evde tipik anne rolleri üstlenmektedir. Dolayısıyla babayla çocuklar arasındaki sorunlarda koruyucu arabulucu rolünü yürütmektedir. Ama kendi ailesinde baskıyı azaltmaya çalışan aynı kadın, babasını ve erkek kardeşini fazla hoşgörülerıyla ailenin kontrolünü kaybettikleri için suçlar. Bu tehlikeyi bertaraf etmenin tek yolunun aile üyeleri üzerinde ağır baskı kurmak olduğunu söyler.

Kadınların çalışması henüz çok yaygın olmadığından ve bir kadının en büyük amacı evlilik yoluyla kendi düzenini kurması olarak düşünüldüğünden, ailenin ekonomik bakımdan en zor durumda olduğu zamanlarda bile kızların çalışması söz konusu olmaz. Hayatın pahalalanmasıyla birlikte çocukların masrafları da artmaktadır. Aile bütçesi ve yaşam tarzı çocukların beklentilerine karşılık vermemektedir. Ailenin artan istekleri Şevket'i daha fazla para kazanmak için yasa dışı yollara başvurmaya iter. Bu geleneklerin çöküşüdür de aynı zamanda, çünkü babanın bu güne kadar öğrettiği dürüstlüğe ve namusa dair tüm ilkeler yıkılmış ve yerini yeni değer olan paraya bırakmıştır.

Toplumsal değişimin en önemli sorunu modernleşmenin yanlış anlaşılmasıdır. Modernleşme bir tatlı hayat, lüks tüketim, partiler ve cinsler arasında serbest ilişkiler olarak algılanmıştır. Böylesine bir yaşam tarzını sürdürebilmenin en önemli koşulu paradır. Ve iki kuşak da bundan dolayı mağdur olmuştur. Sonuç olarak, yaşlı kuşak yaşamlarına ait her niteliğin, değerlerinin, normların, geleneklerin, ilkelerin çöküşüne tanık olmuştur. Genç kuşak ise -bilinç düzeyleri soru işareti olmakla birlikte- yeni bir yaşam tarzı, yeni değerler ve haklar için mücadele etmiş, yeni sosyal düzenin felsefesi ya da ideolojisi konusunda hiç bir fikre sahip olmadan sadece yüzeysel bir dünya görüşünü taklit etmiş ve bunun sonucunda yaşadıkları onları mutlu etmemiştir. Yine de bütün bu altüst oluş ve çöküş içinde herkes -eski kuşaktan bir kaç fire dışında- bir şekilde ayakta kalmayı başarmıştır.

Sonuç

Cumhuriyet'in ilk yıllarında aile konusunun oyun yazarlarımız tarafından nasıl değerlendirildiğine dair yukarıdaki iki örneğe baktığımızda şu sonuçlarla karşılaşırız:

Birincisi her iki oyundaki kadın karakterler, toplumsal değişimi üzerlerinde en çok yansıtan, dolayısıyla en fazla etkilenen bireyler olarak çizilmiştir. Yine de özellikle daha yaşlı kadın karakterlerin varolan düzeni devam ettirme istekleri açık bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Değişimden etkilenen kadınlar ise yazarlar tarafından zaafli ve zayıf yönlerle tarif edilmişlerdir. Dolayısıyla onların bu etkilenimleri ailenin çöküşünün de başlıca sebebi olarak görülmüştür. Bilindiği gibi, bu anlayış zaman içinde biraz daha olumlu bakışlara doğru dönüşmüştür.

Cinsler arasında cinsiyet rolleri açısından ilk oyunda bir eşitlik arzusu olmakla birlikte, geleneksel kadınlık rolleri de onaylanmaktadır. Yeni roller genellikle kuşkuyla

karşılanmaktadır. Her iki oyunda da cinsiyet rollerinin yanlış yorumlanması ya da aşırıya kaçmasının sarsacağı toplumsal düzen ve denge tehlikesine karşı izleyici uyarılmaktadır. Yine de eşitliğin toptan reddi söz konusu değildir. *Kadın Erkekleşince*'deki Nebahat “bir asker gibi manifestosunu öğrenmiş”, kendi zaaflarını ya da karşılıklı hoşgörüyü göz ardı ederek olgunlaşmamış bir feminizm anlayışıyla cinsler arasındaki eşitliği uygulamaya dökmeye çalışmaktadır. Ama eşiyile birlikte saplanıp kaldığı tek yönlü bakış açısı ve bencilliği ile çocuğunun ölümüne neden olarak büyük bir bedel ödemek zorunda kalmıştır.

Erkeklik rollerinde genellikle baba ya da “abi” evin geçimini temin eden kişi olarak gösterilmiştir. Bu işlevin yitirilmesi, otorite kaybını da beraberinde getirmiştir. Cinsler arasında işbölümü bağlamında, Nebahat ile kocasının ilişkisi hariç, ayrı karı/koca ilişkisi vardır. Kadınlar ev işlerinden sorumludur. Kadına ait özel alan ile erkeğe ait kamusal alan tamamen birbirinden ayrılmıştır. Öyle ki erkekler kadının dünyası olan evde rahat edemezler. Kadınların ev dışında çalışması *Kadın Erkekleşince*'deki Nebahat dışında her iki oyunda da yaygın raslanan bir durum değildir. Kadınların çalışma hayatındaki yeri, yazarlar tarafından kadınların maddi, manevi sömürüldüğü ortamlar ekseninde ele alınmıştır, ki bu da çalışan kadın fikrinin henüz tam anlamıyla içe sindirilemediğini göstermektedir.

İki oyunda da evlilik çok önemli bir kavramdır. Evlenmek ve kendi ailesini kurmak, aile ideolojisinin çok önemli bir bölümüdür. Evlilik son derece ciddiye alınmakta, hatta bunu yıpratacak davranışlar eleştirilmektedir.

Anne babalar ve çocukları arasındaki ilişkiye gelince, iki oyunda birbirinden farklı iki durum söz konusudur. *Yaprak Dökümü*'ndeki anne, çatışmaları yumuşatan, çocukların istekleri için babayı ikna etmeye çalışan ve çocukları tarafından yönlendirilen bir arabulucu rolünderken, *Kadın Erkekleşince*'deki anne, dediğim dedik, tüm aile üyelerini kendi isteklerine göre yönlendirmek isteyen, buna uyulmadığında sert tepkiler veren bir kadındır. Kocasını Tefvik ise arabulucu rolünü üstlenmiştir.

Her iki oyunda da babalar, güçlü babaerkil figürler yerine toplumsal değişimin kurbanları olarak gösterilmişlerdir. Tüm aile üyelerinin yaşamları konusunda söz sahibi olan güçlü aile reisleri, modern zamanların havasına kapılan genç kuşaklar ile ailenin kadınları tarafından adeta iktidarsız bırakılmış kabuklara dönüşmüşlerdir. Aile üyeleri bu değişimin ana sorumlularıdır.

Otorite konusunda ise ebeveynler, karar verme süreçlerinde paylaşılan otorite yerine, göreceli otorite taşımaktadırlar, ama özellikle *Yaprak Dökümü*'nde bu, Ali Rıza'nın aleyhine doğru gün geçtikçe trajik bir biçimde zayıflamaktadır.

Sonuç olarak *Kadın Erkekleşince* ve *Yaprak Dökümü* adlı oyunların verileri ışığında temel sorunun Batılılaşma ve çağdaşlaşma olduğu söylenebilir. Aile ideolojisi, her iki oyunda da kendini son derece güçlü bir biçimde duyumsatmaktadır. Bu ideolojinin temel eksenine ise kadın oturmuştur. Yani kadın aileyle eş anlamlı olarak tasavvur edilmektedir. Ve bu nedenle ailenin parçalanıp dağılmasındaki en belirleyici sorumlu da kadın olarak gösterilmektedir. Her ne kadar aydın ve ileri görüşlü oldukları düşünülse de, iki yazar da, dönemin sosyal gerçekliği ve ideolojisinden kendilerini soyutlayamamışlar ve bunu eserlerine yansıtmışlardır. Çünkü kadının aile içinde denetlenmesi ilk çağlardan beri toplum düzeninin devamındaki en temel mekanizmalardan biri olarak görülmüştür. Soyun devamı ve mülkiyet hakkının yasal mirasçıda kalabilmesi bağlamında güçlenen ataerkil ideolojinin en zayıf halkası olarak tanımlanan kadın, sürekli dinsel, toplumsal, ahlaksal kurallarla denetim altına alınmıştır. Bu anlamda kadına özgürlük verilmesi, varolan cinsiyet normlarının dışına çıkması *statu quo*'nun sarsılmasına neden olacak bir tehdit olarak değerlendirilebilmektedir. Aile ideolojisi tüm eleştirilecek yönlerine rağmen, verili bir gerçeklik olarak toplumsal bilinçaltında yer etmiştir. Bilindiği gibi, tarih boyunca yaşanan en sancılı ve zor değişimler kültürel ve sosyal yapıda olanlardır. Bu anlamda kadının statüsünün değişimi, sosyokültürel yapının hem en hassas olduğu hem de burada meydana gelecek değişimin tüm sistemin değişiminin habercisi ve ateşleyici olacağına karşı duyulan inanç ve korku, yalnız sokaktaki insanın değil, Cumhuriyet dönemi ilk kuşağının temsilcisi aydın oyun yazarlarının da kendilerini tam anlamıyla sıyıramadıkları bir bakış açısı olarak varlığını incelediğimiz oyunlarda da duyurmuştur.

Kaynakça:

- * ABADAN-UNAT, N. "Implications of Migration on Emancipation and Pseudo-emancipation of Turkish Women". **International Migration Review**, 1977, vol.II, no.I.
- * BELGE, M., **Tarihten Güncelliğe**. İstanbul, 1986, Alan Yayıncılık.
- * BERNARDES, J., "Do We Really Know What "The Family" Is?". Close, P. And Collins, R. (eds), **Family and Economy in Modern Society**, London, 1985, MacMillan Press.

- * GÖKÇE, B., “Toplumsal Değişim Sürecinde Gecekondu Ailesi”. **Aile Kurultayı** (eds), Ankara,1994
- * GÜNTEKİN, R.N., **Yaprak Dökümü**. Ankara,1943, DT Arşivi
- * GÜRPINAR, H.R., **Kadın Erkekleşince**. Ankara, 1932, Arşiv.
- * KAĞITÇIBAŞI, Ç., “Sex Roles, Values of Children and Fertility”. Kağıtçıbaşı, Ç. (eds) **Sex Roles, Family and Community in Turkey** , Bloomington, 1982, Indiana University Turkish Studies.
- * KONGAR, E., **Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**. 3. baskı. Ankara, 1979, Bilgi Basımevi.
- * OLSON, E., “Duofocal Family Structure and an Alternative Model of Husband-Wife Relationship”. Kağıtçıbaşı, Ç. (eds) **Sex Roles, Family and Community in Turkey**, Bloomington, 1982, Indiana University Turkish Studies.
- * SAKTANBER, A., “Türkiye’de Medyada Kadın: Serbest, Müsait Kadın veya İyi Eş, Fedakar Anne”. Tekeli, Ş., **Kadın Bakış Açısından 80’ler Türkiye’sinde Kadın**. İstanbul, 1990, İletişim Yay.
- * SAV, Ö.A., “50. Yılında Cumhuriyet Oyun Yazarlığımız”, **DT Sanat Bülteni**, 1984, No.4
- * ŞENER S. “Türk Tiyatrosunda Aile”, **Türkiye’de Ailenin Değişimi: Sanat Açısından** , Ankara, 1984, Türk Sosyal Bilimler Derneği

Summary:

The aim of this study is to examine the change in the concepts of “woman” and “family” in relation to the changes in Turkey and how changes were reflected in Turkish drama before The 2nd World War. According to mimetic theory, drama, just like sociology, can be considered as the self-interpretation of mankind and reflection of life and the epoch, thus, it can be used to a certain extent as a means to understand social and individual realities. With this aim, I have chosen two plays from this period for the textual analysis. It was found that the woman was accepted as the basic element in the family and the modernisation of woman was thought to be the main reason which led to the collapse of the family. So this evaluation is built on the idea that the woman played the most important role in the continuity of the family. The general conclusion of this study is that there is a conflict

between the modern and traditional value systems. The strong traditional values rooted in Turkish society can be seen as the main reason of slow changes concerning women and the family.